

Streszczenie pracy doktorskiej

Natalia Kućma – Erotyka Inności

promotorka: dr hab. prof. UJ Joanna Hańderek

Cel doktoratu

Rozprawa poświęcona jest analizie fenomenu kulturowego jakim są mangi yaoi z perspektywy filozofii kultury. Celem jej jest zbadanie współczesnej sytuacji kobiet i mitów które ich dotyczą, poprzez dzieła popkulturowe tworzone przez/i dla młodych dziewcząt i kobiet. Przedmiotem rozprawy są specyficzne komiksy, których narodziny datuje się na lata 70. XX wieku w Japonii, a które międzynarodową popularność zdobyły w początkach XXI wieku, dziś zaś są nadal rozwijanym i transformującym się gatunkiem. Mocno osadzone w japońskiej rzeczywistości prace tamtejszych twórczyń zdobyły popularność w innych częściach globu, w tym w Polsce, o czym świadczy bardzo intensywny rozkwit skanlacji (amatorskich, nie oficjalnych tłumaczeń i wydań). Yaoi to mangi opowiadające o miłosno-erotycznym związku dwojga *bishonenów* (pięknych młodych mężczyzn o androgynicznej urodzie). Ponieważ głównym tematem yaoi jest związek miłosny, z silnym naciskiem na seks i jego wizualne przedstawienia, autorka określiła tę ponadkulturową fascynację jako Erotykę Inności. Erotykę, ponieważ dotyczy seksualnej przyjemności i jest powiązana z transgresją; Innością ponieważ przedmiotem tej erotycznej fascynacji są „mężczyźni”, nie definiujący się jako homoseksualiści, ale androgyniczne postacie uosabiające kobiece postrzeganie świata i kwestie z nim związane. Celem doktoratu jest zrozumienie jaki alternatywny świat opisują historie zawarte w tych komiksach, jakie relacje międzyludzkie promują, a co mówią o obecnej sytuacji kobiet, ich stosunku do własnego ciała, seksualności i relacji seksualnych.

Aktualny stan badań i znaczenie badań przedstawionych w doktoracie oraz ich oryginalność

Komiksy na gruncie polskim są słabo zbadane, interesują się nimi przeważnie filmoznawcy lub literaturoznawcy, dla filozofii jest to wciąż nieodkryty teren. Większość badaczy w Polsce zajmuje się albo komiksami superbohaterskimi, powieściami graficznymi albo historią komiksu polskiego, zainteresowanie japońskim komiksem jest niszą w niszy. Dlatego w swoich badaniach posiłkuję się ustaleniami i obserwacjami z innych dziedzin nauki – głównie z badań nad literaturą kobiecą oraz kinem.

Badania nad komiksem na świecie są o wiele bardziej zaawansowane, jednakże mangi wraz z gatunkiem yaoi choć doczekały się dwóch znaczących antologii (*Boy' s Love Manga Essays on*

the Sexual Ambiguity and Cross Cultural Fandom of the Genre, red. Antonia Levi, Mark McHarry, Dru Pagliassotti oraz *Boys Love Manga and Beyond: History, Culture, and Community in Japan*, red. Mark McLelland, Kazumi Nagaike, Katsuhiko Suganuma, James Welker) badane są głównie nie przez filozofów, ale socjologów, kulturoznawców, historyków, psychologów. W filozoficznych antologiach tekstów na temat mangi (jak *Manga and Philosophy: Fullmetal Metaphysicians* pod redakcją Josefa Steiffa) nie znalazł się tekst o yaoi, a książki poświęcone komiksowi i filozofii zajmują się ontologią komiksu lub analizą komiksów z kręgu Zachodniej kultury.

Mimo iż kultura popularna znalazła się w kręgu krytyki badaczy ze szkoły frankfurckiej, dopiero za sprawą naukowców z brytyjskiej szkoły kulturowej nastąpił rozkwit zainteresowania nią jak i jej tworam. W Polsce sama kultura popularna jak i badania nad nią wciąż jednak mierzą się z różnymi stereotypami, dlatego nie są one szczególnie zaawansowane. Tematyka komiksu japońskiego w ogóle, a mang yaoi w szczególności, nie była nigdy tematem dociekań filozoficznych, stąd innowacyjność podjętego przez autorkę tematu. Pornografia, choć bywa badana, w odślonie komiksowej i feministycznej zainteresowanie naukowe znalazła tylko u Jerzego Szyłaka, który jednak nie zajmuje się mangami. Oryginalność przeprowadzonych badań opiera się także na obserwacji procesów emancypacyjnych i równościowych poprzez niepozorny fenomen kulturowy pochodzący z innej tradycji kulturowej. Autorka w twórczy sposób łączy różne zagadnienia związane z kulturowo tradycyjnie pojmowaną kobiecością by zbadać jakie obecnie przemiany i konflikty są wynikiem i wyrazem kobiecej twórczości komiksowej. Z powyższych powodów doktorat autorki uzupełnia lukę w badaniach w filozofii kultury, nie zajmującej się dotąd komiksem w ogóle, dodatkowo wzbogacając je o pryzmat feministyczny. Komiksy są w nim traktowane jako wyraz sposobu myślenia, za pomocą którego można zgłębić aktualne przemiany społeczne i kulturowe. Idąc za Arystotelesem, że początkiem filozofii jest zdziwienie, naturalnym jest, że „japońskie gej porno dla kobiet” prowokuje do pytań i daje do myślenia.

Plan badań

Punktem wyjścia jest założenie, że tym co wspólne kobietom na całym świecie jest specyficzne doświadczanie własnego ciała i jego reprezentacji w popkulturze oraz obawa przed przemocą ze strony mężczyzn. Przedstawiona rozprawa ma trzy cele. Po pierwsze rekonstrukcję rozumienia czym są mangi yaoi w kontekście historii Japonii – jej specyficznego podejścia do literackiego wzorca miłości męsko-męskiej oraz kultury popularnej skierowanej do dziewcząt i kobiet; oraz rekonstrukcję rozumienia ich ponad narodowej popularności. Po drugie analizę figur bohaterów i tego co symbolizują. Autorka rozprawy w sposób nomadyczny przybliży różne zagadnienia związane z poszczególnymi motywami obecnymi w gatunku yaoi i ich możliwymi interpretacjami. Trzecim celem jest zaprezentowanie podejścia rozumiejącego yaoi przede wszystkim jako feministyczną pornografię do kobiet.

Rozprawa została podzielona na pięć rozdziałów. Celem pierwszego jest przybliżenie założeń metodologicznych oraz zarys istotnych kontekstów związanych z trudnościami w badaniach nad komiksem. Rozdział rozpoczyna zarys nomadyzmu Rosi Braidotti oraz omówienie założeń dotyczących kobiecych doświadczeń, kobiecego ciała oraz ograniczeń związanych z badaniem kultury i jej fenomenów. Przywołane zostają również możliwe sposoby łączenia filozofii i komiksu. Opierając się na teorykach i praktykach komiksu argumentuje, że komiks należy rozpatrywać w trzech płaszczyznach, a każdą z nich dodatkowo w aspekcie graficznymi i treściowym. Następnie autorka streszcza nieporozumienia związane z terminem „manga”, objaśnia czym są skanlacje, a także jaką wartość ma doświadczenie fanowskie w badaniach.

Rozdział drugi skupia się na uszczegółowieniu zakresu pracy, mianowicie prezentując tezę, iż mangi yaoi są feministyczne, gdyż wyrażają marzenie o równości między płciami, a same wypracowują nowe rozumienia męskości i kobiecości, a także seksualności, a co za tym idzie również i seksu. Konstrukcja rozdziału drugiego opiera się na zaprezentowaniu dwóch składowych tytułu rozprawy: pojęciu erotyki i Inności. W przypadku erotyki najważniejszą jej cechą, wedle autorki, jest bycie sztuką wyobraźni. Posiłkując się badaniami Georgesa Bataille'a nad erotyzmem, ustala, że erotyzm ma moc transgresji, dzięki oparciu się na łamaniu zakazu, lecz w przypadku mang yaoi, chodzi o zakaz związany ze śmiechem, ironią, żartem. Zarówno zakaz jak i humor wymagają istnienia normy, dlatego w kolejnej części autorka skupia się na różnych wariantach Inności skonstruowanych w kontraście do ideału za jakiego przykład służy *Człowiek witruwiański*. Ich rekonstrukcja służy określeniu tego, co obecnie w kulturze popularnej funkcjonuje jest jako atrakcyjne, bo Inne. W podsumowaniu tego rozdziału przywołane zostają argumenty na rzecz uznania yaoi za działanie feministyczne.

Tematem krótkiego rozdziału trzeciego jest kultura popularna oraz jej charakterystyka na przykładzie komiksów. Komiksy codziennie towarzyszące rzeszom kobiet są elastycznymi i dynamicznym środkiem do wyrażania bieżących nastrojów, przemian i niepokojów społecznych, dlatego zostają wskazane argumenty na rzecz wartości jakie przynosi badanie „groszowych” przyjemności kultury popularnej. Autorka przywołuje stary podział na kulturę wysoką i niską pokazując jego uwikłanie w stereotypy płciowe i kolonialne.

Czwarty rozdział jest wielowątkową rekonstrukcją fenomenu mang yaoi rozpoczynającą się od analizy dwóch tradycji – historii męskiego homoseksualizmu w Japonii oraz historii mang shōjo. W kolejnych krokach autorka przybliży definicje i historię gatunku, interpretuje powody popularności mang yaoi, koncentrując się na analizach genderowych, feministycznych, kulturze fanowskiej. Poprzez analizę poszczególnych mang autorka pokazuje stereotypy płciowe i próby ich przekroczenia. Kolejnym krokiem jest rekonstrukcja koncepcji miłości (podobnej do *czystej relacji*

Anthonego Giddensa) i tożsamości seksualnej prezentowanej przez androgynicznych bohaterów oraz utopii świata bez płci.

Rozdział piąty poświęcony jest omówieniu kwestii pornografii na dwóch poziomach: yaoi jako pornografii dla kobiet i pornografii obecnej na poziomie fabuły. Poczynając od zarysowania problemów dotyczących ogólnej natury i definicji pornografii, autorka przechodzi do pokazania jak reprezentacje seksu funkcjonują w mangach yaoi. Kończąc autorka zauważa, że yaoi jest wyrazem emancypacyjnych zmian w kulturze.

Całość rozprawy poprzedzona jest wstępnym słowniczkiem umożliwiającym zrozumienie używanych przez autorkę terminów zanim zostaną one szczegółowo omówione, kończy się zaś zbiorem ilustracji.

Skrócona bibliografia

Barr Snitow Ann, *Romans masowy: pornografia dla kobiet jest inna*, tłum. J. Kutyla, [w:] „Krytyka Polityczna” 9/10, 2005, 160-175

Barthes Roland, *Mitologie*, tłum. A. Dziadek, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2008

Bataille George, *Historia erotyzmu*, tłum. I. Kania, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2008

Beaty Bart, *Twelve Cent Archie*, Rutgers University Press, New Brunswick, Camden, and Newark, New Jersey and London 2015

Boy's Love Manga Essays on the Sexual Ambiguity and Cross Cultural Fandom of the Genre, red. Antonia Levi, Mark McHarry, Dru Pagliassotti, McFarland & Company, Jefferson, North Carolina 2010

Boys Love Manga and Beyond: History, Culture, and Community in Japan, red. Mark McLelland, Kazumi Nagaike, Katsuhiko Suganuma, James Welker, University Press of Mississippi, 2015

Braidotti Rosi, *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*, tłum. A. Derra, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009

Brenner Robin E., *Understanding Manga and anime*, Libraries Unlimited, Westport, Connecticut, London 2007

Butler Judith, *Uwikłani w płęć*, tłum. K. Krasuska, wstęp O. Tokarczuk, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2008

Camus Albert, *Człowiek zbuntowany*, tłum. J. Guze, Oficyna Literacka res Publica, Kraków 1991

Carroll Noël, *Filozofia sztuki masowej*, tłum. M. Przyłipiak, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2011

Carroll Noël, *Humor*, tłum. J. Halbersztat, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018

Carter Angela, *Pornografia w służbie kobiet*, tłum. M. Golewska-Stafiej, „Literatura na świecie” nr 4/1996

Cassirer Ernst, *Esej o człowieku*, tłum. A. Staniewska, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1977

Fiske John, *Zrozumieć kulturę popularną*, tłum. K. Sawicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010

- Geertz Clifford, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, tłum. M. M. Piechaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005
- Giddens Anthony, *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, tłum. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2015
- Illouz Eva, *Hardkorowy romans. Pięćdziesiąt twarzy Greya, bestsellery i społeczeństwo*, tłum. J. Konieczny, wstęp A. Długołęcka, PWN, Warszawa 2015
- Ingulsrud John E. and Kate Allen, *Reading Japan Cool. Patterns of Manga Literacy and Discourse*, Lexington Books, Plymouth 2009
- Jenkins Henry, *The Wow Climax, Tracing the emotional Impact of Popular Culture*, New York University Press, New York and London 2007
- Lust Erika, *It's time for porn to change*, TEDxVienna, online: https://www.youtube.com/watch?v=Z9LaQtP_8
- McCloud Scott, *Zrozumieć komiks*, tłum. M. Błazejczyk, Kultura gniewu, Warszawa 2015
- McLelland Mark J. *Japan's Original Gay Boom*, [w:] *Popular Culture, Globalization and Japan*, M. Allen and R. Sakamoto (eds), Routledge, 2006
- McLelland Mark J., "Kissing Is a Symbol of Democracy!" *Dating, Democracy and Romance in Occupied Japan 1945-1952*, *Journal of the History of Sexuality*, 19(3), September 2010, ss. 508-35
- McLelland Mark J., *Male Homosexuality in Modern Japan. Cultural Myths and Social Realities*, Curzon 2000
- McLelland Mark J., *Why Are Japanese Girls' Comics full of Boys Bonking*, [w:] „Issue 1” *Sprong/Summer 2001*, ed. Matt Hills and Sara Gwenllian Jones
- Nagaike Kazumi, *Perverse Sexualities, Perversive Desires: Representations of Female Fantasies and "Yaoi Manga" as Pornography Directed at Women*, „U.S.-Japan Women's Journal” No. 25 (2003), pp. 76-103
- Orbaugh Sharalyn, *Bishōnen*, w: *Encyclopedia of Contemporary Japanese Culture*, ed. Sandra Buckley, Routledge, London and New York 2002
- Orbaugh Sharalyn, *Busty Battlin' Babes: The Evolution of the Shōjo in 1990s Visual Culture*, [w:] *Gedner an Power in the Japanese Visual Field*, ed. J. S. Mostow, N. Bryson, M. Graybill, University of Hawaii Press, Honolulu 2003
- Proseksualna, *Seks walprehencyjny, Zaczynj uprawiać go już dziś*, 2016, <https://proseksualna.pl/seks/walprehencja/> [12.09.2021]
- Rougemont Dennis de, *Mity o miłości*, tłum. M. Żurkowska, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 2002
- Rubin Gyle, *Rozmyślając o seksie*, tłum. J. Mizielińska, [w:] „Lewą Nogą” nr. 16/2004
- Schodt Frederik L., *Manga! Manga! The World of Japanese Comics*, Kodansha International, Tokyo, New York, London 1997

Suzuki Kazuko, *Pornography or Therapy? Japanese girls creating the yaoi phenomenon*, [in:] *Millennium Girls: Today's Girls Around the World*, ed. Sherrie A. Inness, Rowman & Littlefield, 1998

Szyłak Jerzy, *Gra ciałem. O obrazach kobiet w kulturze współczesnej*, timof i cisi wspólnicy, Warszawa 2013

Szyłak Jerzy, *Komiks i okolice pornografii. O seksualnych stereotypach w kulturze masowej*, Akia, Gdańsk 1996

Szyłak Jerzy, *Komiks: świat przerysowany*, Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2009

Szyłak Jerzy, *Zgwałcone oczy. Komiksowe obrazy przemocy seksualnej*, Operahaus, Szczecin 2007

Szymańska Beata, *Kultury i porównania*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2003

Thorn Matt (Thorn Rachel), *Girls And Women Getting Out Of Hand: The Pleasure And Politics Of Japan's Amateur Comics Community*, 2003 online:

https://www.academia.edu/12110339/Girls_And_Women_Getting_Out_Of_Hand_The_Pleasure_And_Politics_Of_Japans_Amateur_Comics_Community

Thorn Matt (Thorn Rachel), *The Multi-Faceted Universe of Shōjo Manga*. 2008 *Matt-Thorn.com*.
https://web.archive.org/web/20160108135716/http://matt-thorn.com/shoujo_manga/colloque/index.php

Thorn Matt (Thorn Rachel), *What Japanese Girls Do With Manga, and Why* 1997

https://www.academia.edu/12110879/What_Japanese_Girls_Do_With_Manga_and_Why [8.09.2021]

Wolk Douglas, *Reading Comics. How graphic Novels Work and What They Mean*, Da Capo, New York 2007

Skrócona bibliografia mangowa:

Beriko Scarlet, *Jackass!*, tłum. S. Schoeneberg, Wydawnictwo Waneko, Warszawa 2017

Ikeda Riyoko, *Berusaïyu no bara*, serializacja: Margaret 1972-73

Inoue Satou, *Kozure Ookami*, serializacja: Takeshobo 2009, skanlacje: Nakama

Nakamura Shungiku, *Sekaiichi Hatsukoi. Przypadek Ritsu Onodery*, tłum. M. Malinowska, J. Polak, Wydawnictwo Waneko, Warszawa 2015

Nekota Yonezou, *Mousou Elektel*, serializacja: Drap 2009, skanlacje: 69 Yaoi

Ogeretsu Tanaka, *Escape Journey* tom 1-3, tłum. T. Molski, Kotori, Gołuski 2018-2019

Sakuragi Yaya, *Yume musabi, koi musabi*, serializacja: Asuka Ciel 2008-2011, skanlacje pl: Akuma Love i Boys Love, ang: Dengerous pleasure

Yamane Ayano, *Finder. Tomy 1-9*, tłum. T. Molski, Wydawnictwo Kotori, Gołuski 2015-2019

Yoneda Kou, *Załamane skrzydła*, tłum. A. Piechowiak, Wydawnictwo Kotori, Gołuski 2014-